

Інформація

В. В. Корній

Гірські території: проблеми та перспективи сталого розвитку

21 жовтня 2011 р. на базі Закарпатського регіонального наукового центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України відбулося спільне засідання Міжнародної науково-практичної конференції та Ради Західного наукового центру на тему: «Гірські території: проблеми та перспективи сталого розвитку».

Співорганізаторами засідання виступили: Національна академія наук України, Західний науковий центр НАН України і МОНМС України, Закарпатська обласна державна адміністрація, Закарпатська обласна рада, Закарпатський регіональний науковий центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, Інститут регіональних досліджень НАН України, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

У засіданні Ради (крім членів Ради) взяли участь:

О. О. Ледида – голова Закарпатської ОДА; *В. П. Закурений* – заступник голови Закарпатської обласної Ради; *В. В. Гоблик* – заступник голови Закарпатської ОДА, кандидат філософських наук, заслужений економіст України; *В. П. Мікловда* – голова науково-координаційної ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України у Закарпатській області, член-кореспондент НАН України, голова Асоціації економістів Закарпаття, доктор економічних наук, професор; *В. С. Кравців* – директор Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів), доктор економічних наук, професор; *С. В. Сембер* – директор Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, кандидат економічних наук, доцент; *М. І. Пітюлич* – завідувач відділу гуманітарного розвитку Карпатського регіону Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доктор економічних наук, професор; *М. А. Лендел* – член-кореспондент Національної аграрної академії наук України, заслужений економіст України, член ради зовнішніх професорів Угорської академії наук, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ, доктор економічних наук, професор; *Ф. Д. Гамор* – директор Карпатського біосферного заповідника (м. Ужгород), доктор біологічних наук, професор (за згодою); *М. П. Козловський* – директор Інституту екології Карпат НАН України, доктор біологічних наук; *В. С. Загорський* – директор Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук; *В. І. Швабюк* – доктор технічних наук, професор Луцького НТУ; *І. П. Студеняк* – проректор з наукової роботи Ужгородського національного університету, доктор фізико-математичних наук, професор; *В. І. Жовтанецький* – учений секретар Інституту регіональних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, *П. В. Жук* – старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень, кандидат економічних наук; *В. К. Євдокименко* – проректор з наукової роботи Буковинської державної фінансової академії, доктор економічних наук, професор; *В. І. Горбовий* – голова Старосамбірської районної ради, постійний національний представник України в Карпатському Єврорегіоні.

© *В. В. Корній*, 2011.

О. О. Ледида, голова Закарпатської ОДА, у своєму вітальному слові сказав, що участь представників різних регіонів у цьому засіданні є дуже важливою. У регіоні накопичився досвід роботи щодо забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів. Відповідно до закону України «Про статус гірських територій» такий статус у регіоні отримали 215 населених пунктів з чисельністю 280 тис. осіб, що становить 23% населення всього регіону. Основна актуальна проблема регіону – забезпечення сталого розвитку гірських територій, використання у повному обсязі наявного природно-ресурсного потенціалу, вирішення еколого-економічних проблем гірських територій. Соціально-економічний розвиток гірських територій області відстає від рівня розвитку низинних територій, що обумовлено природно-кліматичними умовами, відсутністю підприємств і розвиненої інфраструктури. Характерною ознакою гірських територій є високий рівень зареєстрованого безробіття, що негативно впливає на конкурентоспроможність цих територій.

Тому Закарпатська ОДА приділяє особливо увагу розробці концепції розвитку природно-рекреаційних територій у гірських районах. Для розвитку гірських населених пунктів потрібне подальше реформування на Закарпатті туристично-рекреаційної галузі, як однієї із пріоритетних напрямків краю. Адже Карпати – загальна окраса кількох європейських країн.

Закарпатська ОДА значну увагу приділяє розробці та реалізації проектів пріоритетного напрямку «нова енергія», що передбачає створення та використання альтернативних джерел енергії. Одним словом є безліч справ та проблем у вирішенні питань активного забезпечення розвитку гірських регіонів. Саме завдяки науковим підходам і конкретним заходам щодо сталого розвитку гірських територій Карпати заживуть повноцінним життям. *О. О. Ледида* побажав учасникам засідання плідної роботи та вирішення проблем сталого розвитку гірських районів Закарпаття.

В. П. Закурений, заступник голови Закарпатської обласної Ради, зазначив, що Закарпатська обласна рада і Закарпатська обласна адміністрація приділяють велику увагу розвитку гірських районів, бо майже 80 % території Закарпатської області займають саме гірські території. За ініціативи української сторони у жовтні 2010 р. Конгрес місцевих і регіональних рад Європи схвалив резолюцію і рекомендації «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір». Зараз створюється Програма сталого розвитку Українських Карпат. Таким чином, усвідомлення завдань, що стоять перед усіма нами, а це – охорона довкілля, збереження і раціональне використання природних ресурсів, вирішення еколого-економічних проблем гірських територій, стане надзвичайно важливим кроком поступового вирішення проблем життєдіяльності населення гірських районів.

З. Т. Назарчук, голова Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, академік НАН України, наголосив, що питання, яке нині розглядатиметься актуальне не тільки для Закарпаття, а для Західної України, та й для України в цілому. Майже дві третини території області займають Карпатські гори. На території області розташована найвища вершина Українських Карпат та України — г. Говерла. Закарпаття є своєрідним вікном країни у Європу, оскільки межує із Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Спільне засідання Ради ЗНЦ і Міжнародної науково-практичної конференції не є випадковим, адже ЗНЦ охоплює вісім областей України і хоч не всі вони відносяться до Карпатського регіону, але ніхто не залишається байдужим до еколого-соціально-економічних проблем цього регіону. Питання, що розглядатимуться на засіданні, вже неодноразово обговорювалися на багатьох форумах, нарадах, засіданнях різних рівнів. Але

це засідання є особливим тому, що тут присутні, крім науковців, ще й представники органів місцевої влади різних рівнів, голови фермерських господарств та ін.

І. П. Студеняк, проректор з наукової роботи Ужгородського національного університету, сказав, що засідання Ради ЗНЦ проходить у стінах Ужгородського національного університету, де зосереджений найпотужніший науковий потенціал Закарпаття. Гордість університету – могутній кадровий потенціал: 117 докторів наук, професорів, 557 кандидатів наук та доцентів, 11 лауреатів Державної премії України в галузі науки і техніки, 57 заслужених діячів науки, техніки, освіти, медицини та 4 членів-кореспондентів НАНУ і галузевих академій наук, 17 факультетів, 100 кафедр, більше 20 науково-дослідних інститутів, 300 аспірантів. Університет ніколи не стояв осторонь тих проблем, які виникали чи виникають в області або регіоні, приймаючи участь у розробленні протиповене-вих програм, Концепції сталого розвитку, програм соціально-економічного розвитку Закарпаття, програм інноваційного розвитку та ін. *І. П. Студеняк* висловив впевненість, що засідання є свідченням тісної співпраці Ужгородського національного університету, Закарпатської обласної державної адміністрації та Закарпатської обласної ради.

На засіданні Ради представлені такі доповіді:

1. Екологічна економіка як теоретико-методологічна основа формування політики сталого розвитку гірських територій (доповідач – *Юрій Юрійович Туниця*, ректор Національного лісотехнічного університету, заслужений діяч науки і техніки України, академік НАН України, доктор економічних наук, професор);

2. Соціальний потенціал гірських територій Закарпаття: умови реалізації та перспективи розвитку (доповідач – *Михайло Іванович Пітюлич*, завідувач відділу гуманітарного розвитку Карпатського регіону Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, доктор економічних наук, професор);

3. Сталий розвиток Українських Карпат: куди йдемо, що робити? (доповідач – *Василь Степанович Кравців*, директор Інституту регіональних досліджень НАН України, доктор економічних наук, професор).

В обговоренні доповідей взяли участь: *М. М. Кічковський* – голова постійної комісії Закарпатської обласної ради з питань транскордонного співробітництва; *О. І. Гулич* – старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень НАН України, кандидат економічних наук, *П. В. Жук* – старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень НАН України, кандидат економічних наук, *В. І. Горбовий* – голова Старосамбірської районної ради, постійний національний представник України в Карпатському Єврорегіоні, *Ф. Д. Гамор* – директор Карпатського біосферного заповідника (м. Ужгород), доктор біологічних наук, професор, *М. А. Лендел* – член-кореспондент НАН України, Заслужений економіст України, член ради зовнішніх професорів Угорської академії наук, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ, доктор економічних наук, професор, *В. В. Панасевич* – селищний голова смт. Воловця.

Заслухавши та обговоривши доповіді, Рада Західного наукового центру прийняла ухвалу.

УХВАЛА

Концепція сталого розвитку, базисні основи котрої сформульовані у 1992 р. у програмному документі Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро «Програма дій. Порядок денний на XXI століття», поставила проблему розвитку гірських регіонів планети на одне з чільних місць серед стратегічних завдань людства. Природний стан гірських регіонів через їх важкодоступність для людини є більшою

мірою збереженим порівняно з рівнинними територіями, що надзвичайно важливо, виходячи з глобальних завдань збереження довкілля. Разом із цим, природа гір більш вразлива до господарського втручання й в часи наростаючої економічної експансії потребує особливих підходів до використання місцевих природних ресурсів. Гори є місцем проживання мільйонів мешканців, для котрих задоволення економічних та соціальних потреб досягається значно складніше, ніж для мешканців рівнин.

Складні проблеми сталого розвитку притаманні і Карпатському регіону, котрий охоплює територію кількох країн Європи. В ньому проживають десятки мільйонів мешканців, з них майже шість мільйонів – жителі нашої держави. Він включає територію Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей з площею 5660,7 тис. га (9,4% території держави) і є справжньою природною перлиною нашої країни. Тут зосереджено 22% лісів, 26% земель природно-заповідного фонду, формується 36% водних ресурсів річкового стоку, розташовано 42% унікальних та рідкісних родовищ підземних мінеральних вод. Українські Карпати відіграють свою незамінну роль у підтриманні екологічної стабільності в Україні та на прилеглих територіях сусідніх країн. Одна лише кліматорегулювальна роль Карпат поширюється на всю територію країни протяжністю понад 1300 км.

Поряд із цим, гірські території України з низькими питомими показниками орних земель, погіршеною транспортною доступністю, ускладненими для господарювання кліматичними умовами поступаються рівнинним за рівнем економічного розвитку, що в умовах відкритого ринку праці призводить до депопуляційних тенденцій. Це ставить під загрозу збереження своєрідного етнокультурного середовища гір. У регіоні спостерігаються екологічно несприятливі явища – загрозові й катастрофічні паводки, ерозія ґрунтів, забруднення поверхневих та підземних вод, вітровали, ураження лісів шкідниками та їх захворювання. Не оптимальною через значне зменшення покритої лісом площі є структура земельного фонду.

Існуюча соціально-економічна ситуація вимагає переосмислення акцентів і пріоритетів у політиці розвитку гірських територій, її гармонізації з концепцією переходу України на модель сталого розвитку. Ті господарські функції, які до цього часу були властиві і реалізовувалися в гірських районах Українських Карпат, зазнали істотних змін: одні з об'єктивних причин відходять на другий план (наприклад, промисловий розвиток, видобуток корисних копалин через виснаження деяких видів мінеральних ресурсів), інші починають набувати все більшого значення. До останніх належать розвиток транспортного транзитного потенціалу території, орієнтація на використання значного рекреаційного потенціалу гірських районів, відновлення аграрного сектору. Все це потребує визначення найбільш значущих позицій у політиці розвитку гірських територій на основі інтегральних регіональних підходів.

Практично усі проблеми сталого розвитку зони Карпат є спільними для інших країн регіону. Закономірно, що їх розв'язання є предметом міждержавної співпраці. Важливу роль у цьому відіграє Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція), ратифікована Україною Законом №1672 – IV від 07.04.2004 р. поряд з іншими країнами регіону. Карпатська конвенція визначила основні цілі, принципи та завдання сталого розвитку транскордонного Карпатського регіону. Вони деталізовані також Резолюцією 315 (2010) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи «Сталий розвиток гірських регіонів і досвід Карпатських гір», ініційованою українською стороною. Однак

реалізація цих та інших документів, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку у Карпатському регіоні, зустрічається з низкою труднощів. З метою їх подолання, активізації роботи з практичної реалізації вкрай важливих завдань охорони та сталого розвитку Українських Карпат, розширення тут міждержавної співпраці, повномасштабного включення у роботу зі збереження та розвитку екологічного, соціального й економічного середовища органів державної влади, місцевих та регіональних влад, науковців, громадських організацій та мешканців Міжнародна науково-практична конференція та виїзне засідання Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України «Гірські території: проблеми та перспективи сталого розвитку» **наголошує:**

1. Грунтуючись на результатах аналізу екологічних, соціальних та економічних проблем розвитку гірських територій Карпатського регіону України, однастайності висновків і пропозицій науковців, практиків, представників органів влади та громадськості щодо особливої ролі та значення Карпат як природного та етнокультурного феномена України, визнати їх такими, що потребують особливої охорони та підвищеної уваги до питань сталого розвитку з боку держави, регіональних та місцевих органів влади, наукових інституцій та громадськості.
2. Зазначити, що першочергової і невідкладної уваги потребують питання збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку гірських територій Карпатського регіону, котрі в своїй основі мають базуватися на принципах сталого розвитку й націлюватися на вирішення комплексу проблем і завдань:

у соціально-економічній сфері:

- підвищення інвестиційної привабливості гірських територій, запровадження особливого режиму інвестиційної діяльності для забезпечення їх економічного розвитку, розширення сфери зайнятості та подолання негативного балансу зовнішньої трудової міграції;
- всебічної державної підтримки сільськогосподарського виробництва на гірських територіях, насамперед гірського тваринництва та органічного землеробства;
- пріоритетного розвитку інфраструктурного комплексу гірських територій – дорожнього господарства, телекомунікацій, комунального господарства та благоустрою населених пунктів;
- сприяння розвитку туристично-рекреаційної галузі й формуванню в регіоні потужної індустрії відпочинку як однієї з провідних сфер зайнятості місцевого населення;
- забезпечення умов для господарського використання місцевого потенціалу нетрадиційних та екологічно чистих джерел енергопостачання: гідро-, термо-, вітроенергетики;
- відтворення та розвитку традиційних для населення регіону промислів та ремесел;

в екологічній сфері:

- подальше формування науково обґрунтованої національної мережі природно-заповідних територій у регіоні як складової загальноєвропейської екологічної мережі;
- створення постійно діючої регіональної системи моніторингу екологічного стану гірських територій та засобів оперативного реагування на негативні екологічні зміни;
- розширене впровадження (спільно з країнами-сусідами) технологій і програм захисту басейнів гірських річок і лісових масивів, систем оперативного по-

передження і ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф на гірських територіях;

- оптимізацію структури земельного фонду, масштабне лісовідновлення, посилення водорегулювальної функції лісів;
- реалізацію програм підвищення родючості ґрунтів, недопущення ерозійних явищ на гірських сільськогосподарських угіддях;
- подальше проведення ефективних протипаводкових заходів та заходів із попередження шкідливої дії водної стихії на гірських ріках;
- організацію системи ефективного збору, утилізації і переробки побутових і виробничих відходів, запобігання засміченості ландшафтів та водойм;
- формування екологічної культури населення, екологічну освіту, активне пропагування охорони довкілля;

у сфері наукових досліджень:

поглиблення наукових досліджень проблем:

- сталого розвитку гірських територій на основі забезпечення економічного зростання, соціальної стабільності та екологічної безпеки на довготривалу перспективу;
- запровадження ефективних форм та активізації транскордонного співробітництва у сфері практичної реалізації вимог Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;
- законодавчого та методичного забезпечення сталого розвитку Українських Карпат в контексті діючих міжнародних актів стосовно гірських територій;
- трансформації етнокультурного середовища Українських Карпат в контексті інтенсифікації використання території для рекреаційних цілей і можливого впливу цих процесів на культурну самобутність, традиції та звичаї місцевого населення;
- еколого-економічного обґрунтування оптимальних параметрів освоєння рекреаційного потенціалу Українських Карпат та забезпечення оптимальної структури господарського комплексу регіону;

в етнокультурній сфері:

- збереження унікальної та розмаїтої етнокультурної спадщини мешканців гір, протистояння глобалізаційним викликам уніфікації та засилля «масової культури»;
- підтримку та розвиток культурної своєрідності населення гірських територій;
- збереження притаманних для гірського регіону архітектурних стилів, гармонійне поєднання природного середовища та сучасних рукотворних об'єктів;

у громадсько-політичній сфері:

- підтримку ініціатив неурядових інституцій та громадських організацій у справі захисту навколишнього природного середовища;
- активізацію участі місцевого населення у вирішенні питань планування та господарського розвитку територій, охорони і використання природних ресурсів гір;
- посилення ролі органів місцевого самоврядування у вирішенні питань економічного, соціального, екологічного розвитку територій;

у сфері міжнародної співпраці:

- активізацію транскордонної співпраці у вирішенні комплексу питань сталого розвитку гірських територій Карпатського регіону;
- ефективніше використання можливостей співпраці з Європейським Союзом та його інститутами у реалізації програм та заходів зі сталого розвитку регіону, його окремих територій та населених пунктів, в тому числі через їх

спільне фінансування, зокрема, у рамках реалізації спільних програм ЄС на 2007–2013 рр., а саме програм транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна», «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» та «Румунія-Молдова-Україна», а також Програм транснаціонального співробітництва «Центральна Європа» і «Південно-Східна Європа» виконання програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007-2013 рр. «Україна-Польща-Білорусь»;

- всебічну підтримку розробки та реалізації спільної для країн регіону територіальної програми Європейського Союзу «Карпатський простір».

Учасники Міжнародної науково-практичної конференції та виїзного засідання Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України звертаються до:

ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

1. Розробити і прийняти закон України «Про сталий розвиток гірських територій в Україні», який би визначав соціальні, економічні та екологічні регламенти розвитку гір, створював сприятливі умови для залучення інвестицій, подолання депресивності цих регіонів, росту зайнятості та підвищення життєвого рівня населення, збереження етнокультурної самобутності та чистоти довкілля.

2. Активізувати роботу щодо гармонізації чинних законодавчих актів України до вимог Європейського Союзу в частині формування та реалізації гірської політики.

КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

1. Ініціювати розробку концепції та проекту Закону України «Про адміністративно-територіальну реформу в Україні», який би передбачав впорядкування системи територіального устрою, розширення прав і повноважень місцевих громад для вирішення актуальних соціальних, економічних та екологічних проблем, зміцнення їх фінансової бази.

2. Сприяти соціально-економічному розвитку гірських регіонів шляхом стимулювання у них інвестиційної діяльності, приватного підприємництва і фермерства, а також інститутів самоорганізації і розвитку громад – ресурсних центрів, агенцій розвитку, бізнес-асоціацій.

3. Забезпечити реструктуризацію екологічно небезпечних галузей господарювання в Українських Карпатах з урахуванням екологічного стану територій на основі підтримки впровадження сучасних екобезпечних технологій та переорієнтації суб'єктів господарювання на екологізберігаючі види діяльності.

4. Вжити необхідні заходи щодо стабілізації і покращення демографічної ситуації в гірських районах, зменшення масштабів трудової еміграції місцевих жителів.

ОБЛАСНИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

1. Спільно з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади із залученням установ Західного наукового центру НАН України і МОНМС України протягом 2011-2012 рр. розробити проект Державної програми сталого розвитку Українських Карпат як складової частини програми Європейського Союзу «Карпатський простір» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 вересня 2011 р. №896-р).

2. Визначити головним розробником проекту Державної програми сталого розвитку Українських Карпат Інститут регіональних досліджень НАН України.

3. Взяти дольову участь у фінансуванні розробки Державної програми на основі укладених з Інститутом регіональних досліджень НАН України договорів.

4. Для координації робіт із розроблення проекту Державної програми та контролю за ходом її підготовки створити Координаційну раду в складі заступників голів облдержадміністрацій, заступників голів обласних рад, голови Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, представників громадських організацій.

5. Створити ініціативну групу з числа представників обласних державних адміністрацій, обласних рад, органів місцевого самоврядування, наукових установ, громадських організацій для опрацювання положення про Регіональну асоціацію сталого розвитку Карпат із подальшим його затвердженням в установленому порядку (до 15.12.2011 р.).

6. Підготувати та надіслати Кабінету Міністрів України погоджені пропозиції щодо запровадження особливого режиму інвестиційної діяльності на гірських територіях Карпатського регіону з метою подолання їх депресивності, створення нових робочих місць тощо.

7. Підготувати та надіслати Міністерству аграрної політики та продовольства України погоджені пропозиції щодо форм та механізмів державної підтримки виробництва сільськогосподарської продукції на гірських територіях Карпатського регіону, насамперед гірського тваринництва та органічного землеробства.

РАЙОННИХ РАД КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ І АСОЦІАЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ «ЄВРОРЕГІОН КАРПАТИ-УКРАЇНА»

1. Узгодити та затвердити на своїх сесіях спільну процедуру співпраці органів місцевого самоврядування щодо участі у підготовці та сприянні затвердженню і реалізації Державної програми сталого розвитку Українських Карпат та програми Європейського Союзу для транскордонного регіону «Карпатський простір».

2. Провести загальні збори органів місцевого самоврядування Українських Карпат на тему «Сталий розвиток Українських Карпат: роль місцевого самоврядування».

3. Рекомендувати Асоціації органів місцевого самоврядування «ЄВРОРЕГІОН КАРПАТИ УКРАЇНА» реалізувати п. 1 та п. 2 цього розділу.

ЗАХІДНОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ НАН УКРАЇНИ І МОНМС УКРАЇНИ

1. До 15.12.2011 р. розробити та затвердити комплексну програму міждисциплінарних наукових досліджень проблем сталого розвитку Українських Карпат.

2. Сприяти фінансовому забезпеченню виконання зазначеної програми та впровадженню отриманих результатів у практику.

3. Забезпечити участь наукових установ Західного регіону України в розробленні проекту Державної програми сталого розвитку Українських Карпат.

Надійшло 28.11.2011 р.